

ISSN 2545-2096

DWUMIESIĘCZNIK

BIULETYN

INSTYTUTU BADAŃ ORMIAŃSKICH

5

listopad
grudzień
2018

OD REDAKCJI

Szanowni Państwo,

Mamy przyjemność oddać do Waszych rąk piąty numer „Biuletynu Instytutu Badań Ormiańskich”. W tym numerze staraliśmy się zapoznać czytelników ze zmianami jakie w ostatnim czasie zaszły w Armenii. Politycznym zamianom poświęcone są dwa teksty. Paweł Nieczuja-Ostrowski w sposób zwięzły i prosty przedstawia wyniki do Zgromadzenia Narodowego Armenii. Renata Król-Mazur pokazała jak te zmiany zostały przyjęte przez Ormiański Kościół Apostolski. Dla osób podróżujących do Armenii, bądź wybierających się tam w najbliższym czasie, ciekawych informacji dostarczy tekst Pawła Nieczuja-Ostrowskiego, poświęcony nowym banknotom wypuszczonym przez Bank Armenii. Autor ten przypomina nam także o tragicznym trzęsieniu ziemi jakie w grudniu 1988 roku dotknęło Armenię. Dla osób zajmujących się problematyką ormiańską, bądź funkcjonowania Kościołów Wschodnich wartościowym okaże się tekst „Katolikat”, nie „katolikosat”. Dla kulturoznawców, jak i wszystkich tych interesujących się problematyką mniejszości narodowych i religijnych w Armenii niezwykle ciekawych informacji dostarczą wyniki badań przeprowadzonych przez Adama Pomiecińskiego wśród zamieszkujących Armenię Jezydów. Co jest istotne w Polsce grupie tej nie poświęcono dotąd żadnych badań. Mamy nadzieję, że lektura tekstów dostarczy Państwu nie tylko nowych informacji, ale także miłych wrażeń.

Redakcja

SPIS TREŚCI

OPRACOWANIA, OPINIE, BADANIA

- 3 Wyniki wyborów do Zgromadzenia Narodowego Armenii (Paweł Nieczuja-Ostrowski)
- 7 Katolikos Garegin II błogosławi nowe władze Armenii (Renata Król-Mazur)
- 9 Jezydzi. Największa mniejszość Armenii (Adam Pomieciński)
- 17 „Spitaki jerkraszarż”. Katastrofa 7 grudnia 1988 roku (Paweł Nieczuja-Ostrowski)
- 20 Nowe banknoty w Armenii (Paweł Nieczuja-Ostrowski)
- 24 „Katolikat”, nie „katolikosat” (Paweł Nieczuja-Ostrowski)
- 27 WYDARZENIA
- 30 PRZEGLĄD PUBLIKACJI

OPRACOWANIA, OPINIE, BADANIA

Paweł Nieczuja-Ostrowski

WYNIKI WYBORÓW DO ZGROMADZENIA NARODOWEGO ARMENII

W niedzielę 9 grudnia odbyły się w Armenii wybory do Zgromadzenia Narodowego Republiki Armenii 7-mej kadencji. Były to wybory przedterminowe, wynikające z rezygnacji ze stanowiska premiera Nikola Pasziniana, lidera opozycji politycznej i wiosennej „aksamitnej rewolucji”. Ich celem miało być zdobycie większości przez opozycję i sojusz „Mój Krok”, a tym samym ostateczne odsunięcie od władzy wciąż dominującą w parlamencie Republikańską Partię Armenii. I cel ten został osiągnięty. „Mój Krok” zdobył ponad 70% głosów i zdecydowaną większość w 132-osobowym parlamencie. Tym samym siły skupione wokół „aksamitnej rewolucji” przejęły całość władzy w Armenii (ale też i całość odpowiedzialności na dalsze losy kraju), co należy uznać za jej ostateczne polityczne zwycięstwo.

Poparcie wyborcze dla Pasziniana i jego zaplecza świadczy o utrzymującym się zaufaniu społeczeństwa, a zarazem wielkich oczekiwaniach i nadziejach na rzeczywiste reformy w kraju po „aksamitnej rewolucji”, które podniosłyby poziom życia zwykłych mieszkańców. Poziom tego zaufania wynika równocześnie z braku wiary w istnienie alternatywnych siły zdolnych do reformy państwa. Świadectwem pokładanych nadziei, a zarazem kształtowania się mitu Pasziniana, można uznać jego pomnik, ustawiony we wrześniu przy szosie z Giumri do Erywania, którą w kwietniu 2018 r. Paszinian wędrował zaczynając „kolorową rewolucję” w swojej ojczyźnie. Pomnik uległ jednak w okresie wyborczym częściowej dewastacji przez nieznanych sprawców (uszkodzono nogę i głowę), o czym donosiły media.

(fot. źródło: /www.aravot-en.am)

Sam przebieg wyborów obserwatorzy zewnątrzni uznali za spełniający wymogi wyborów demokratycznych, zwracając uwagę, że były transparentne, odbyły się z poszanowaniem podstawowych wolności i cieszyły się szerokim zaufaniem publicznym¹.

W wyborach wzięło udział 9 partii politycznych i dwa bloki wyborcze²:

Nr 1.**Republikańska Partia Armenii**

Listę krajową otwierał Wigen Sargsjan (ur. 1975), pierwszy wiceprzewodniczący RPA³.

Nr 2.

Socjaldemokratyczna Partia „Decyzja Obywatelska” («Ժողովրդական Որոշում» Սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցություն; Citizen's Decision Social-Democratic Party)

Listę krajową otwierał Suren Sahakian (ur. 1980).

Nr 3.

Ormiańskie Zjednoczenie Rewolucyjne (inaczej: Dasznakcutjun)

Listę krajową otwierał Armen Rrustamian (ur. 1960), szef frakcji parlamentarnej Dasznakcutjun w Zgromadzeniu Narodowym 6-kadencji.

Nr 4.

Sojusz partii „Mój Krok” (ԻՄ ԶԱՅԼԸ; May Step Parties Alliance)

Listę krajową otwierał Nikol Paszinian (ur. 1975), premier i lider sojuszu „Mój Krok”.

Nr 5.

Partia „Światlista Armenia” («Լուսավոր Զայաստան» կուսակցություն; Bright Armenia Party)

Listę krajową otwierał Edmon Marukian (ur. 1981), deputowany Zgromadzenia Narodowego.

Nr 6.

Partia „Chrześcijańsko-Narodowe Odrodzenie” «Քրիստոնեա-Ժողովրդական Վերածնունդ» կուսակցություն; Christian-Popular Renaissance Party).

Listę krajową otwierał Lewon Szirinian (ur. 1953), przewodniczący partii.

Nr 7.

Partia „Narodowy Postęp” («Ազգային Առաջընթաց» կուսակցություն; National Progress Party)

Listę krajową otwierała Lusine Harojan (ur. 1969).

Nr 8.

Sojusz Partii „My” (Մենք դաշինք; **We Parties Alliance**)

Listę krajową otwierał Aram Sargsjan (ur. 1961), deputowany Zgromadzenia Narodowego.

Nr 9.

Partia „Kraj Prawa” («Օրինաց երկիր» կուսակցություն; **Party Country of Legality**)

Listę krajową otwierał Artur Baghdasarjan (ur. 1968), przewodniczący partii.

Nr 10.

Ogólnormiańska Partia „Sasna Crer” («Սասնա Ծռեր» համահայկական կուսակցություն; **Sasna Tsrer All Armenian Party**)

Listę krajową otwierał Warużan Awetisjan (ur. 1970).

Nr 11.

Partia „Kwitnąca Armenia” («Բարգավաճ Զայաստան» կուսակցություն; **Prosperous Armenia Party**)

Listę krajową otwierał Gagik Carukian (ur. 1956), deputowany Zgromadzenia Narodowego i przewodniczący partii.

Wyniki wyborów Centralna Komisja Wyborcza podała 16 grudnia. Do głosowania w wyborach uprawnionych było 2.593.140 osób. Uczestniczyły w nich zaś 1.261.105 osób. To dużo mniej osób, bo o ponad 314 tys., w stosunku do poprzednich wyborów 2 kwietnia 2017 r., w których uczestniczyło 1.575.786 osób.

Najwięcej osób zagłosowało na sojusz „Mój Krok” Nikoła Pasziniana, to jest 884.864. Dało mu to 70,42% poparcia, co przełożyło się na 88 mandatów w Zgromadzeniu Narodowym.

Drugą pozycję zajęła „Kwitnąca Armenia” Gagika Carukiana. Zagłosowało na nią 103.801 wyborców, czyli 8,26%, co dało partii 26 mandatów. Dwa lata wcześniej na sojusz Carukiana zagłosowało aż 428.836 osób (27,32%), co zapewniło mu również drugą pozycję, ale z 31 mandatami⁴.

Trzecią pozycję osiągnęła partia „Świetlista Armenia” z poparciem 80.047 wyborców, tj. 6,37%. Uzyskała ona dzięki temu 18 mandatów w Zgromadzeniu Narodowym.

Pozostałe partie znalazły się poza parlamentem. Z pewnością zaskoczeniem był wynik Republikańskiej Partii Armenii, dominującej od lat na armeńskiej scenie politycznej, która mimo czwartej pozycji nie

uzyskała żadnego mandatu. Poparcia jej udzieliło 59.083 wyborców, tj. 4,7%. Niecałe dwa lata wcześniej zdobyła ona 770.441 głosów (49,08%) i 58 mandatów parlamentarnych. Jednak odnośnie do tego wyniku różne ośrodki eksperckie zwracały uwagę na liczne nieprawidłowości wyborcze (co też poświadczali zwykli mieszkańcy w rozmowach), zwłaszcza na powszechne kupowanie głosów przed wyborami. Serż Sargsjan, przewodniczący RPA i były dwukrotny prezydent, ale jednocześnie twarz poprzedniego układu politycznego, nie zdecydował się na start w wyborach.

Nie mniejszym zaskoczeniem był wynik Dasznakcutjun, która od 1999 r. stale miała swoich przedstawicieli w parlamencie i sytuowała się na 3-4 pozycji. W 2017 r. uzyskała 7 mandatów z poparciem 103.048 osób (6,57%). Tym razem z piątym wynikiem 48.816 głosów, czyli 3,88%, nie zdobyła mandatów. Na niskim poparciu wyborczym z pewnością podejmowana w ostatnich latach współpraca i koalicja parlamentarna z Republikańską Partią Armenii.

Na kolejnej pozycji znalazł się sojusz „My”, któremu poparcia udzieliło 25.176 osób (2%). Dalej w kolejności usytuowały się następujące partie: „Sasna Crer” (22.868 głosów, 1,82%), „Kraj Prawa” (12.393 głosów, 0,99%), „Decyzja Obywatelska” (8.514, 0,68%), „Chrześcijańsko-Narodowe Odrodzenie” (6.458, 0,51%), „Narodowy Postęp” (4.121, 0,33%).

Warto dodać, że w parlamencie znaleźli się też czterej przedstawiciele największych mniejszości narodowych: Jezydów, Assyryjczyków, Kurdów i Rosjan.

(źródło: media; www.elections.am, www.parliament.am, www.hhk.am, www.osce.org)

¹ Statement of Preliminary Findings and Conclusions, International Election Observation Mission, Republic of Armenia – Early Parliamentary Elections, 9 December 2018, <https://www.osce.org/odihr/elections/armenia/405890?download=true> (dostęp: 10.01.2019); *CIS observers: Armenia election was free and transparent*, z dn. 10.12.2018, „News.am”, <https://news.am/eng/news/485509.html> (dostęp: 15.12.2018).

² Sunday, December 09, 2018 Parliamentary Elections, Central Electoral Commission - Republic of Armenia, <https://www.elections.am/parliamentary/> (dostęp: 30.12.2018).

³ Executive Body, The Republican Party of Armenia, <http://www.hhk.am/en/executive-body/> (dostęp: 30.12.2018).

⁴ Summary, Sunday, April 02, 2017 Parliamentary Elections, Central Electoral Commission - Republic of Armenia, <https://www.elections.am/parliamentary/election-27339/> (dostęp: 30.12.2018).

(źródło grafik: www.elections.am)

2 Ապրիլ, 2017 ԱԺ ընտրություններ

Ընդհանուր	Գրանցված թեկնածուներ	Արդյունքներ	Ամփոփ	Քարտեզ
ԵԼԲ	122 065	7.78%	9	
ԱԴԿ	14 739	0.94%	0	
ՀԿԿ	58 265	3.71%	0	
ԾԱՌՈՒԿՅԱԼ դաշինք	428 836	27.32%	31	
ԿՈՆԳՐԵՍ-ՀԺԿ	25 950	1.65%	0	
ՀՀԿ	770 441	49.08%	58	
ՀԿԿ	11 741	0.75%	0	
ՕՐՕ դաշինք	32 508	2.07%	0	
ՀՅԴ	103 048	6.57%	7	

Renata Król-Mazur

KATOLIKOS GAREGIN II BŁOGOSŁAWI NOWE WŁADZE ARMENII

W przyspieszonych wyborach parlamentarnych, które odbyły się w Armenii 9 grudnia 2018 r. (frekwencja wyniosła 48,63%) zwycięstwo odniósł blok „Mój Krok” (70,42%) stworzony przez pełniącego obecnie funkcję premiera Nikoła Pasziniana. Drugie miejsce zajęła partia „Kwitnąca Armenia” uzyskując 8,26%, zaś trzecie partia „Świetlista Armenia”, zdobywając 6,37%. Dwie ostatnie partie są sojusznikami (jeszcze z okresu „aksamitnej rewolucji”) zwycięskiego „Mojego Kroku”. Pozostałe ugrupowania polityczne nie przekroczyły wymaganego progu wyborczego (5% dla partii i 7% dla koalicji). Ponieważ jednak nowa konstytucja gwarantuje opozycji 1/3 mandatów, partie „Kwitnąca Armenia” i „Świetlista Armenia” zmuszone będą ogłosić się konstruktywną opozycją.

Już w dniu ogłoszenia wyników (10 grudnia) z krótkim wystąpieniem do narodu zwrócił się katolikos Garegin II. Zakończony wybory nazwał kamieniem milowym w dziejach politycznych Republiki Armenii. Podziękował narodowi za spełnienie obywatelskiego obowiązku, doceniając jego poczucie odpowiedzialności za przyszłość kraju. Garegin II złożył gratulacje zwycięskim partiom i życzył im aby nie straciły zaufania jakim obdarzył je naród. Zapewnił o modlitwach, w których będzie prosił Boga o udzielenia błogosławieństwa nowo wybranym posłom do Parlamentu aby pracowali dla dobra Ojczyzny i budowali lepszą przyszłość dla jej obywateli. Katolikos obiecał, że Ormiański Kościół Apostolski dołoży wszelkich starań aby wzmocnić solidarność narodową oraz pomóc w przezwyciężeniu wszelkich wewnętrznych i zewnętrznych trudności.

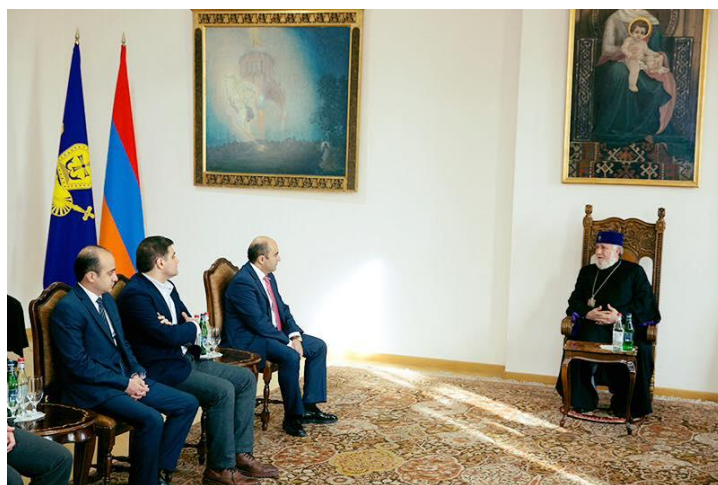
Katolikos Garegin II w punkcie wyborczym podczas wyborów 9 grudnia 2018 r.
(źródło fot. armenpress.am)

Nikol Paszinian, który odwiedził katolikososa 14 grudnia, usłyszał od niego słowa pochwały za sprawnie przeprowadzone wybory (uzyskały wysoką ocenę w oczach obserwatorów międzynarodowych) i imponujący wynik bloku „Mój Krok”. Katolikos zapewnił premiera, że zdając sobie sprawę z tego, że kraj stoi w obliczu licznych problemów, trudności i wyzwań, które wymagają jedności, a przede wszystkim zjednoczenia wszystkich Ormian (żyjących w kraju jak i w diasporze), Ormiański Kościół Apostolski zaangażowany będzie nadal w swą misję wzmocnienia tożsamości narodowej i podejmie wszelkie wysiłki w tym kierunku. Garegin II życzył premierowi boskiego wsparcia w realizacji programów narodowych. Nikol Paszinian dziękując katolikosowi za życzenia, podkreślił, że Armenia weszła w ważny etap swoich dziejów. „Mam nadzieję, że to, co dzieje się dziś w Armenii, powinno stać się wyjątkowym dowodem na to, że przez całą naszą historię byliśmy w stanie wyciągnąć wspólną lekcję z naszych błędów, naszych nieszczęść, porażek i zwycięstw i powinniśmy być w stanie służyć dobru naszego narodu i kraju – Republice Armenii i Republice Górskiego Karabachu oraz ochronie praw naszych ludzi” – powiedział katolikosowi Nikol Paszinian. Podczas spotkania rozmawiano o różnych sprawach z życia narodu ormiańskiego oraz o misji Kościoła w Ojczyźnie i diasporze.

Wizyta Nikola Pasziniana u katolikososa Garegina II
(źródło fot. news.am)

Delegacja „Świetlistej Armenii” u katolikososa Garegina II
(źródło fot. news.am)

Dwa dni po spotkaniu z premierem katolikos gościł u siebie przedstawicieli partii „Świetlista Armenia”, którym przekazał swoje błogosławieństwo. Garegin II wyraził nadzieję, że biorąc udział w procesie legislacyjnym zdołają zrealizować swój program w celu oparcia państwa na solidnych fundamentach narodowych i systemie wartości chrześcijańskich i będą promować silną i bezpieczną Ojczyznę. Katolikos zwrócił uwagę, aby nie zapomniano o dziedzictwie narodowym i historii narodu ormiańskiego. Przewodniczący „Świetlistej Armenii”

Edmon Marukian zapewnił katolikososa, że ważną częścią działalności partii będzie kwestia zachowania bogatego dziedzictwa chrześcijańskiego zarówno w Armenii, jak i poza jej granicami. W spotkaniu poruszano tematy dotyczące wyzwań jakie stoją przed Ormiańskim Kościołem Apostolskim, zachowania dziedzictwa duchowego oraz relacji państwo-Kościół. Również parlamentarzyści zostali zapewnieni przez katolikososa, że Kościół, tak jak w całej swej historii, również dzisiaj będzie wspierał naród i państwo.

Źródło:

<https://studium.uw.edu.pl/wyniki-przyspieszonych-wyborow-parlamentarnych-w-armenii/>,
<https://www.armenianchurch.org/index.jsp?sid=3&nid=3962&y=2018&m=11&d=10>, <https://news.am/eng/news/486347.html>,
<https://www.armenianchurch.org/index.jsp?sid=3&nid=3964&y=2018&m=11&d=14>,
<https://www.armenianchurch.org/index.jsp?sid=3&nid=3965&y=2018&m=11&d=16>

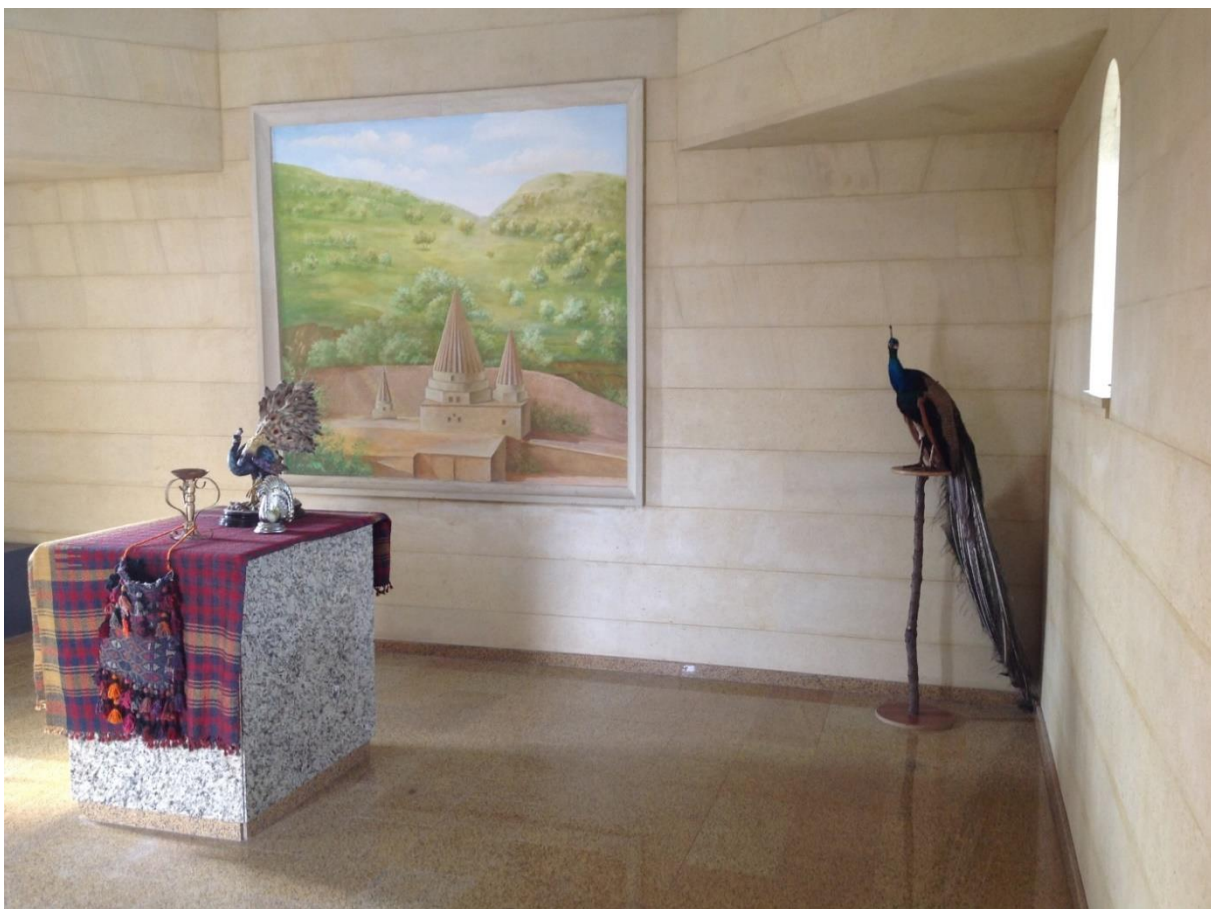

Adam Pomieciński

JEZYDZI. NAJWIĘKSZA MNIEJSZOŚĆ ARMENII

Melekê Tawûs, czyli Anioł-Paw uważany jest na najważniejsze bóstwo w religii Jezydów. Jezydyzm jest religią synkretyczną, zawiera ślady islamu, chrześcijaństwa, zaratusztrianizmu. Za twórcę jezydyzmu uważa się szajcha Adi Ibn Mutafira (XII w.), którego grobowiec znajduje się w świątyni w Lalisz, w pobliżu Mosulu w Iraku. Obowiązkiem każdego Jezyda jest odbycie pielgrzymki do Lalisz. W Armenii żyje ponad 35 tysięcy Jezydów, co sprawia, że stanowią oni największą mniejszość w tym kraju.

Większość Jezydów prowadzi koczowniczy tryb życia. Na co dzień zajmują się hodowlą owiec. Mieszkają na terenach wiejskich, a tylko nieliczni żyją w mieście. Na przedmieściach stolicy Armenii prowadzą sprzedaż skór owczych i mięsa. Pochodzenie ludności Jezydzkiej na obszarze Kaukazu Południowego związane jest z kilkoma falami migracyjnymi: 1828-1829 w wyniku wojen prowadzonych przez Rosję w Anatolii część Jezydów przeniosło się do prowincji Eriwan, 1877-1878 pod wpływem wojny Rosyjsko-Tureckiej około 3 tysięcy Jezydów przesiedlonych zostało do dystryktu Aleksandropol (region Szirak w Armenii), kolejne fale migracyjne miały miejsce między 1879 a 1882. Na początku 1912 roku liczba Jezydów wzrosła do ponad 24 tysięcy. W 1918 roku Jezydzi dołączyli się do uchodźców cywilnych szukających bezpiecznej przystani w Armenii.

Fot. 1. Wnętrze świątyni jezydzkiej w Aknalic, 2018. (fot. A.Pomieciński)

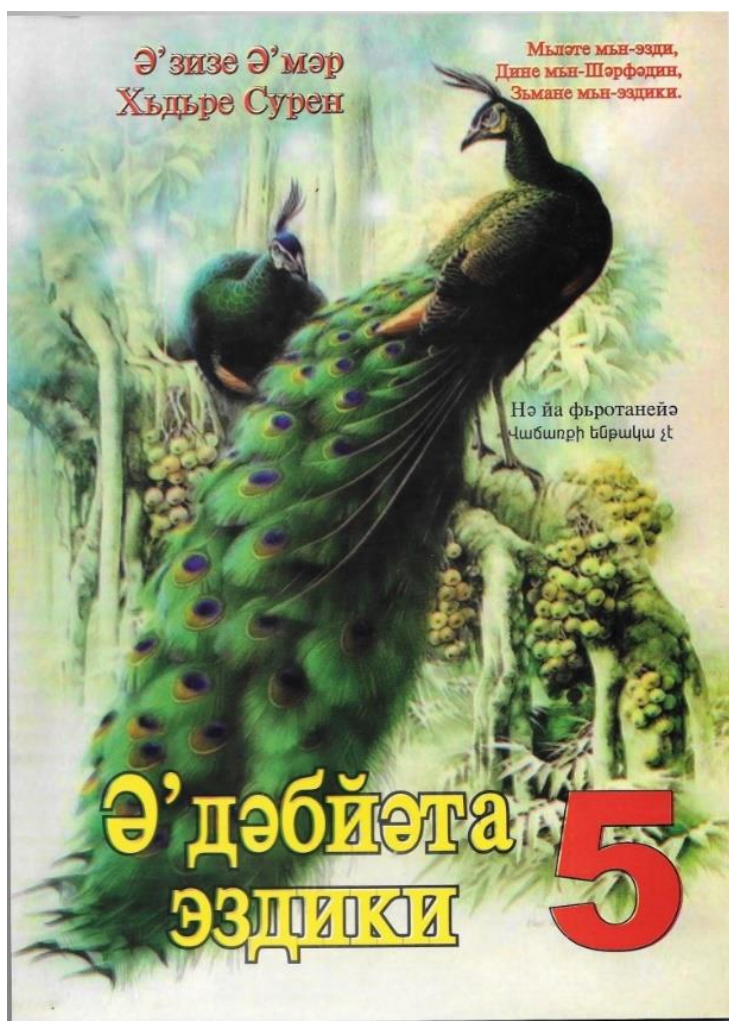

Fot. 2 (powyżej): Przedmieścia Erywania; Fot. 3 (poniżej): Z wizytą w domu u Taziza Amojana, Zowuni, 2018.
(fot. A.Pomicieński)

Jezydzi są społeczeństwem endogamicznym opartym na systemie kastowym. Tworzą go trzy kasty: szejchowie, pirsowie i miridzi. Kasty szejchów i pirsów są kastami kapłańskimi i stanowią około 6-7% ogólnej liczby Jezydów, pozostali to miridzi. Kastowo-teokratyczny system dokładnie określa pozycję rodzin i jednostek w całym społeczeństwie Jezydów. Dozwolone są wyłącznie małżeństwa w ramach poszczególnych kast. Zgodnie z tradycją dziewczyny wychodzą za mąż jako nastolatki. W 2012 roku rząd Armenii podjął decyzję podniesienia wieku, w którym kobiety mogą wstąpić w związek małżeński z 17 do 18 lat. Wiele grup Jezydów odebrało to jako atak na ich kulturę i zwyczaje.

W Armenii toczy się dyskusja, czy Jezydów należy uznać za odrębną względem Kurdów grupę etniczną. Debata ta podzieliła także samych Jezydów. Zdecydowana większość odrzuciła dysocjację kurdyjską. Część jednak określa się mianem Kurdów-Jezydów. Podział ten ma także podłoże polityczne. Ci, którzy nazywają siebie również Kurdami (podobnie jak Jezydzi w innych częściach świata) stanęli w obronie aresztowanego przez Turków w styczniu 1999 roku Abdullaha Öcalana, lidera Partii Pracujących Kurdystanu (PKK). Rząd Armenii w 2017 roku uznał, że armeńscy Jezydzi i Kurdowie to dwie kulturowo odrębne grupy i przyznał każdej po jednym miejscu w parlamencie. Jednak, aby kandydować w wyborach muszą przyłączyć się do ustalonych list partyjnych. O odrębności armeńskich Jezydów względem innych grup na świecie świadczy także forma zapisu językowego. Powszechnie używa się liter z alfabetu rosyjskiego. W Armenii szkolne podręczniki do nauki języka, historii i kultury, a także większość literatury jezydziej redagowana jest cyrylicą.

Fot. 4. Jezydzki podręcznik do nauki, 2018.
(fot. A.Pomicieński)

Aknalicz – niewielka wieś w prowincji Armawir. To tutaj mieści się jedyna w Armenii świątynia Jezydów zwana Ziarat (na pierwszym planie fot. 5). Została ona zbudowana w 2012 roku. Podczas otwarcia 29 września została namaszczone przez Tahsin Beg Saied'a, przełożonego duchownego z Lalisz. Podczas namaszczenia przywódca religijny uznał dzień 29 września za dzień sanktuarium. Każdego roku odbywają się tutaj uroczystości rocznicowe upamiętniające to wydarzenie. Kilka metrów od tej świątyni budowane jest nowe sanktuarium określane mianem Quba Mere Diwane (na drugim planie fot. 5). Prace przy tej budowie ciągle trwają. Nowa świątynia Jezydów w Armenii będzie największym obiektem sakralnym tego typu na świecie.

Fot. 5. (powyżej): Sanktuarium w Aknalicz; Fot. 6 (poniżej): Droga do wsi Aknalicz, 2018.
(fot. A.Pomieczński)

Fot. 7. Cmentarz w Aknalicz, 2018.
(fot. A.Pomieczński)

Jezydzi wierzą, że po śmierci zostaną wezwani przed oblicze szajcha Adiego. Ciało po śmierci zostaje umyte i pochowane głową na wschód. Dlatego wszystkie groby zwrócone są w tym samym kierunku. W Aknalich znajdują się aż dwa cmentarze. Jeden na obrzeżach wsi, drugi w pobliżu świątyń. Wiele nagrobków posiada emblemat słońca, który jest symbolem życia i pierwszego anioła stworzonego przez Boga. Motyw słońca pojawia się na wielu innych elementach kojarzonych z kulturą Jezydów. Kiedy Jezydzi modlą się, robią to zawsze w kierunku słońca.

Kolejna ważna miejscowość to Szamiram (fot. 8) – wieś w prowincji Aragac, która zamieszkaana jest wyłącznie przez Jezydów. Wszyscy zajmują się pasterstwem. We wsi znajduje się sklep, boisko i szkoła. W Szamiram wybudowano duży plac wraz pomnikiem wykorzystującym różne motywy wierzeń jezydzkich. Naprzeciwko placu, po drugiej stronie ulicy, wzniesiony został pomnik ku czci Jezydów, którzy zginęli w trakcie wojen (fot. 9).

W Szamiram można także odnaleźć „świętą skałę”. Miejscowi wierzą, że przejście przez nią zapewnia uzdrowienie i wyleczenie z wielu chorób. W niewielkiej kapliczce obok motywów jezydzkich jest wiele symboli chrześcijańskich. W tym miejscu składa się również ofiary ze zwierząt (fot. 10).

Fot. 8 (powyżej): Droga do
Szamiram, 2018.

Fot. 9 (obok): Pomnik w Szamiram,
2018.

(fot. A.Pomieczński)

Fot. 10 (powyżej): „Święta skała” w
Szamiram, 2018.

Fot. 11 (obok): Pomnik pamięci Jezydów
zamordowanych w 1915 roku, Erywań,
2018.

(fot. A.Pomiciński)

Jezydzi i Ormianie twierdzą, że losy obu narodów są ze sobą splecione. Obie grupy doświadczyły w swej historii podobnych prześladowań i ludobójstwa. W Erywaniu i Aknalicz postawiono pomniki, które podkreślają ścisłe związki między Jezydami a Ormianami. W Armenii wychodzi prasa jezydcka i funkcjonuje jezydcka rozgłośnia radiowa. Jezydzi tworzą własne organizacje pozarządowe. W oficjalnych dyskursach mówi się o partnerskich relacjach i dobrym zintegrowaniu. W rzeczywistości jednak proces armenizacji Jezydów jest o wiele bardziej skomplikowany. W społeczeństwie armeńskim funkcjonuje wiele negatywnych stereotypów na temat Jezydów. Od czasu do czasu pojawiają się głosy o ich dyskryminacji w szkołach, nierównym traktowaniu przez lokalnych urzędników czy miejscową policję.

NARODOWOŚCI W ARMENII wg spisu powszechnego z 2011 r.

Narodowość	Liczba ogólna	Mieszkańcy miast	Mieszkańcy wsi
Ormianie	2.961.801	1.892.991	1.068.810
Jezydzi	35.308	5.443	29.865
Rosjanie	11.911	8.095	3.816
Asyryjczycy	2.769	481	2.288
Kurdowie	2.162	264	1.898
Ukraińcy	1.176	957	219
Grecy	900	700	200
Gruzini	617	436	181
Persowie	476	473	3
Inni	1.634	1.371	263
Odmówili odpowiedzi	100	76	24
RAZEM	3.018.854	1.911.287	1.107.567

(źródło: *Population (urban, rural) by Ethnicity, Sex and Age, Population Census 2011*, Statistical Committee of the Republic of Armenia, <https://www.armstat.am/file/doc/99486253.pdf> (stan na dzień 10.01.2019), s. 255-257); przygotował (pno)

Paweł Nieczuja-Ostrowski

„SPITAKI JERKRASZARŻ”. KATASTROFA 7 GRUDNIA 1988 ROKU.

7 grudnia 2018 roku minęło 30 lat od tragicznej katastrofy, która dotknęła Armenię i jej mieszkańców. Trzy dekady temu, o godzinie 11:41 czasu lokalnego, w północno-zachodniej części Armenii w okolicy miast Spitak, Giumri (Leninakan) i Wanadzor (Kirowakan) miało miejsce silne trzęsienie ziemi. Epicentrum znajdowało się w pobliżu miasta Spitak, skąd często pojawia się nazwa „trzęsienie spitackie” (dosł. „Spitaki jerkraszarż”, ang. „The Spitak Earthquake”). Wstrząs trwał zaledwie 30 sekund, jednak jego siłę określono na 6,7 stopni w skali Richtera. Spowodował śmierć około 25 tysięcy osób, około 30 tysięcy odniosło rany i zostało inwalidami, a ponad 500 tysięcy straciło dach nad głową. Tragedia ta miała różnorodne konsekwencje, zarówno ekonomiczne, środowiskowe, jak i polityczne.

Przewodniczący Amerykańskiego Czerwonego Krzyża Dick Schubert w miejscu trzęsienia ziemi w Armenii w grudniu 1988.

(fot. źródło: <https://redcrosschat.org/2018/12/07/30th-anniversary-of-the-spitak-earthquake-in-armenia/>)

Dewastacji uległa infrastruktura przemysłowa znacznej części kraju, co silnie dotknęło ormiańską gospodarkę i wpłynęło na pomyślność przemian ekonomicznych w latach 90. Zniszczeniu uległo ok. 75% Giumri i 50% Wanadzor, uszkodzona została infrastruktura energetyczna, w tym gazociągi i magazyny gazu¹. Miasto Spitak, 58 wsi i 21 tys. domów zostało zniszczonych całkowicie. Zatrzymana została działalność 170 przedsiębiorstw zapewniających 82 tys. miejsc pracy². Wstrząsy poważnie zagroziły oddalonej zaledwie o 83 km od epicentrum elektrowni atomowej w Mecamor. Ze względów bezpieczeństwa Rada Ministrów ZSRR zdecydowała o wstrzymaniu pracy elektrowni i 25 lutego 1989 roku wyłączono pierwszy reaktor, zaś 18 marca 1989 roku także drugi³. Zniszczenia materialne

oszacowano wówczas na około 16–17 mld USD. Region ten do dzisiaj nie podniósł się z ruin, a liczba mieszkańców miasta Giumri (które przed 1988 roku było drugim największym miastem Armenii) spadła o połowę. Zauważa się, że katastrofa negatywnie wpłynęła na proces kształtowania systemu politycznego, zwłaszcza w wymiarze ekonomicznym i częściowo psychologicznym⁴.

Kościół Świętego Zbawiciela w Giumri, po trzęsieniu ziemi.

(fot. źródło: http://www.nssp-gov.am/spitak_eng.htm)

Rozmiar następstw katastrofy obrazuje dewastacja szkolnictwa w regionie trzęsienia. Uszkodzonych zostało 917 szkół, zapewniających edukację 20 tys. uczniów i pracę 22 tys. nauczycieli. Wśród tych szkół 190 zostało zniszczonych całkowicie, a w gruzach zginęło ok. 6 tys. uczniów. Należy dodać, że całkowitemu zniszczeniu uległo 155 pomników historii i architektury, a 984 zostały uszkodzone⁵.

Skala zniszczeń wpłynęła na decyzję przywódcy ZSRR Michaiła Gorbaczowa o zwróceniu się z oficjalną prośbą o pomoc humanitarną do Stanów Zjednoczonych, co było pierwszym takim przypadkiem od początku zimniej wojny. Szerokiej pomocy finansowej i materialnej udzielił Amerykański Czerwony Krzyż. W kolejnym roku organizacja przekazała Armenii pomoc w wysokości ponad 14 milionów dolarów: 6,5 miliona dolarów w gotówce i 8 milionów dolarów w dobrach rzeczowych, w tym antybiotyki i inne środki medyczne⁶. Miejsce kataklizmu odwiedzili syn i wnuk prezydenta Stanów Zjednoczonych, to jest John Ellis Bush i 11-letni George Prescott Bush, którzy przylecieli w wigilię Bożego Narodzenia w celu wsparcia pomocy niesionej ofiarom.

Tragedia, która dotknęła Armenię zwróciła uwagę świata i z wielu krajów popłynęły nie tylko wyrazy solidarności, ale też pomoc finansowa, materialna i organizacyjna. Z zagranicy przybyło ponad 2100 uczestników różnych grup ratowniczych, a pomoc materialną przekazaną w przeciągu 10 dni z 73 krajów szacowano na 100 mln USD⁷. Szacuje się, że pomoc udzielona w czasie pierwszych trzech miesięcy wyniosła ponad 200 mln USD, w tym 51 mln USD przekazały Stany Zjednoczone⁸. Również Polska i

polskie społeczeństwo zaangażowały się w pomoc Armenii, do której udały się grupy medyczne i ratownicze oraz wysyłano leki i przedmioty pierwszej potrzeby.

Uwagę zwracały zwłaszcza nietypowe formy pomocy, takie jak wylądowanie w Armenii, za zgodą władz radzieckich, trzech samolotów izraelskich sił powietrznych (dotychczas traktowanych jako wrogie) transportujących materiały medyczne dla ofiar trzęsienia ziemi. Niekiedy sama pomoc wiązała się z ryzykiem. 12 grudnia rozbił się radziecki samolot Ił-76 transportujący pomoc dla ofiar kataklizmu, przynosząc śmierć 78 osobom przebywającym na pokładzie. Dzień później doszło w pobliżu Erywania do katastrofy jugosłowiańskiego samolotu wojskowego AN-12 z zaopatrzeniem medycznym, w której zginęło siedmiu członków załogi.

Również w późniejszych latach kontynuowano wsparcie dla niwelowania skutków tragedii. Między innymi w czerwcu 1990 roku odwiedziła miejsce kataklizmu premier Wielkiej Brytanii Margaret Thatcher, która uczestniczyła w otwarciu odbudowanej przy brytyjskim wsparciu finansowym szkoły w Giumri. W październiku 1991 roku otwarto szpital „Redemptoris Mater” w Aszocku, będący darem Stolicy Apostolskiej.

Znaczącej pomocy poszkodowanym udzielili Ormianie z diaspory. Między innymi, Charles Aznavour, sławny francuski piosenkarz ormiańskiego pochodzenia, jeszcze w 1988 roku założył fundację Aznavour dla Armenii (APA), w celu niesienia pomocy dotkniętym kataklizmem rodakom (m.in. dostarczano żywność i lekarstwa, wysyłano specjalistów, organizowano pomoc dla sierot).

Jednak do dziś region, a zwłaszcza Spitak, noszą ślady tamtej tragedii. Mieszkańcy wciąż jeszcze odczuwają niedostatek mieszkań i pracy. Ich doświadczenia i problemy uwiecznili Michał Łuczak i Filip Springer w fotograficzno-reporterskiej książce pt. *11:41*, wydanej przez Sputnik Photos w 2016 roku. Już wcześniej temat ten wzbudzał zainteresowanie w naszym kraju. Jej fragmenty można przeczytać w artykule pt. *Jak wygląda życie po końcu wszystkiego? Historia miasta, które powstaje z ruin*, który ukazał się w „Gazeta.pl Weekend”⁹. W 2013 roku Małgorzata Nocuń i Andrzej Brzeziecki napisali artykuł o katastrofie pt. *Czterdzieści sekund, jednaście stopni*, opublikowany w „Tygodniku Powszechnym” (28 grudnia 2013, dostępny online). W 2014 roku ofiarom trzęsienia poświęciła reportaż, zatytułowany *Spitak – miasto na krawędzi*, Judyta Sierakowska, opublikowany w „Polityce” (21 stycznia 2014, dostępny online).

---

¹ P. Verluise, *Armenia in Crisis. The 1988 Earthquake*, Detroit 1995, s. 28–33.

² *Retrospective analysis of the Spitak earthquake*, „Annali di Geofisica” vol. XXXVIII, Nr. 3-4, September-October 1995, s. 371.

³ Армянская атомная электростанция, Министерство энергетики и природных ресурсов РА, <http://www.minenergy.am/ru/page/478> (dostęp: 10.12.2015).

⁴ Patrz: A. Э. Хачикян, *История Армении*, Ереван 2009, s. 214–215; G. Szagojan, *Pamięć o trzęsieniu ziemi w Giumri* [w:] *Armenia: kultura współczesna w ujęciu antropologicznym*, red. L. Obrahamian, K. Siekiński, Warszawa 2014, s. 119–140.

⁵ *Retrospective analysis of the Spitak earthquake...*

⁶ A. Browe, *30th Anniversary of the Spitak Earthquake in Armenia*, z dn. 07.12.2018, American Red Cross, <https://redcrosschat.org/2018/12/07/30th-anniversary-of-the-spitak-earthquake-in-armenia/> (dostęp: 05.01.2019).

⁷ M. Parks, *Not Afraid to Accept Help Now: Quake Aid Influx Gave Soviets New Self-Image*, z dn. 24.12.1988, „Los Angeles Times”, http://articles.latimes.com/1988-12-24/news/mn-506_1_soviet-union (dostęp: 15.12.2015).

⁸ *U.S. Humanitarian Flight Arrives at Zvartnots to Commemorate Earthquake*, z dn. 07.12.2008, Embassy of the United States – Yerevan – Armenia, https://armenia.usembassy.gov/news120708_1.html (dostęp: 15.12.2015).

⁹ F. Springer, M. Łuczak, *Jak wygląda życie po końcu wszystkiego? Historia miasta*, „Gazeta.pl Weekend”, <http://weekend.gazeta.pl/weekend/1,152121,21090578,jak-wyglada-zycie-po-koncu-wszystkiego-historia-miasta-ktore.html> (dostęp: 08.01.2019).

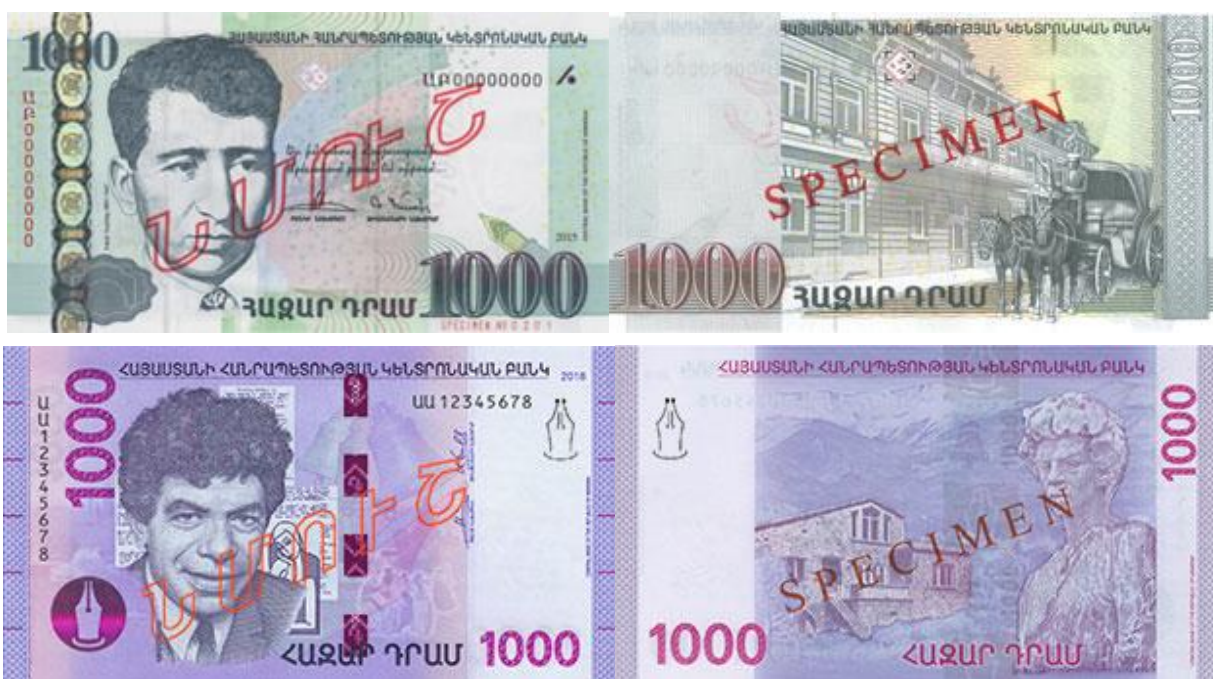

Paweł Nieczuja-Ostrowski

NOWE BANKNOTY W ARMENII

22 listopada 1993 roku weszła do obiegu w Armenii narodowa waluta Dram. Z okazji jej dwudziestopięciolecia Centralny Bank Armenii rozpoczął emisję banknotów o nowym wzorze. W trzeciej już edycji zmieniono szatę graficzną i zabezpieczenia, a także nieco rozmiar, skracając nieznacznie długość każdego z banknotów o kilka milimetrów (wysokość pozostała ta sama, tj. 72 mm). Największa zmiana dotyczyła jednak doboru bohaterów narodowych prezentowanych na awersie.

Na banknocie 1000-dramowym oblicze poety Jeghisze Czarenca (1897-1937) zastąpiła podobizna poety Parujra Sewaka (1924-1971). Na odwrocie widok jego pomnika i domu w Zangakatun zajął miejsce uliczki dawnego Erywania.

U góry: poprzedni wzór; na dole: nowy wzór.

Nowością jest edycja banknotu o nominale 2000 dram. Na przedzie umieszczono podobiznę wybitnego ormiańskiego szachisty Tigrana Petrosjana (1929-1984), zaś na odwrocie jego pomnika w Erywanii wraz z Domem Szachów.

Zmianie uległ także banknot 5000-dramowy. Podobną ormiańskiego poety i pisarza Howannesa Tumaniana (1869-1923) zastąpiono portretem innego uznanego pisarza, urodzonego w USA Williama Saroyana (1908-1981). Na odwrocie umieszczono wizerunek jego pomnika w stolicy na tle panoramy Bitlisu (orm. Baghesz), skąd wywodziła się jego rodzina.

U góry: poprzedni wzór; na dole: nowy wzór.

Na banknocie 10-tysięcznym pisarza i poetę Awetika Isahakiana (1875-1957) zastąpił Komitas (1869-1935), muzykolog, kompozytor, dyrygent, etnograf, symbol zarówno wspaniałej kultury muzycznej Armenii, jak i tragicznych doświadczeń narodu w XX wieku. Na drugiej stronie ilustrację dawnego Giumri zajął eczmiażyński pomnik Komitasa na tle Seminarium Geworkian, gdzie się uczył, a następnie pracował.

U góry: poprzedni wzór; na dole: nowy wzór.

Na banknocie 20-tysięcznym portret malarza Martirosa Sarjana (1880-1972) zastąpiono podobizną innego malarza, wybitnego marynisty ormiańskiego pochodzenia, Howhannesa (Iwana) Ajwazowskiego (1817-1900). Na odwrocie w miejsce przedstawienia fragmentu obrazu autorstwa Sarjana dano wizerunek pomnika Ajwazowskiego na tle budynku Galerii Sztuki im. Ajwazowskiego w Teodozji (na Krymie).

U góry: poprzedni wzór; na dole: nowy wzór.

Na banknocie 50-tysięcznym utrzymano odniesienia do Kościoła ormiańskiego i jego powstania. We wcześniejszej wersji awers banknotu zdoł obraz głównej katedry w Eczmiadynie (Mother Cathedral of Holy Echmiadzin), zaś rewers symboliczne przedstawienie Kościoła ormiańskiego w rękach Świętego Grzegorza Oświeciciela i króla Trdata III na tle Araratu. W nowej edycji na awersie umieszczono wizerunek Świętego Grzegorza Oświeciciela wraz z fragmentami manuskryptu opisującego jego życie i działalność, zaś na rewersie pomnik Świętego Grzegorza Oświeciciela na tle klasztoru Chor Wirap i góry Ararat.

U góry: poprzedni wzór; na dole: nowy wzór.

Nie wykonano natomiast nowej wersji banknotu o nominale 100 tys. dram, z wizerunkiem króla Abgara V, władcy Edessy. Został on wpuszczony do obiegu w 2009 r.

W zmianach tych da się zauważyć zastąpienie pisarzy z przełomu XIX/XX wieku (Czarenca i Tumaniana) pisarzami urodzonymi i tworzącymi wyłącznie w XX wieku (Sewak i Saroyan). Poprzez uwzględnienie postaci takich, jak Saroyan czy Ajwazowski (którzy ani nie urodzili się, ani nie żyli ani nie tworzyli na obszarze Armenii), podkreślono udział w kulturze narodowej przedstawicieli diaspory ormiańskiej. Dodanie banknotu z Petrosjanem i zastąpienie Isahakiana Komitasem zwiększyło ponadto udział przedstawicieli różnych obszarów kultury, gdyż w drugiej serii na 4 banknoty z podobiznami, aż 3 należały do przedstawicieli literatury.

Dwudziestopięciolatek narodowej waluty upamiętniono ponadto emisją pamiątkowej monety.

W 2018 r. specjalną monetą upamiętniono jeszcze cztery inne wydarzenia: 2800-lecie istnienia Erywania (za jego początek uznaje się założenie w 782 r. p.n.e. przez króla Argishti forticy Erebuni), 100. rocznicę proklamowania Pierwszej Republiki Armenii (28 maja 1918 r.) oraz bitwy pod Sardarapatem (21-29 maja 2018 r.), jak też XXI Mistrzostwa Świata w Piłce Nożnej w Rosji.

2800 lat Erywania

100 lat Republiki Armenii

100. rocznica bitwy pod Sardarapatem

Mistrzostwa Świata w Piłce Nożnej w Rosji

(źródło: Central Bank of Armenia, <https://www.cba.am>)

Paweł Nieczuja-Ostrowski

„KATOLIKAT”, NIE „KATOLIKOSAT”

W tekstach dotyczących Armenii i Ormian wciąż pojawia się wiele błędów. W numerze 3/2018 Biuletynu (s. 23-25) zwracałem uwagę na właściwą pisownię nazwisk ormiańskich. Na łamach tego numeru chcę poruszyć problem częstego, a błędnego stosowania słowa „katolikosat”, jako określenia jednostki organizacyjnej narodowego Kościoła ormiańskiego lub też terytorium podległego katolikosowi. Przyjętym tutaj słowem, istniejącym w języku polskim, jest „katolikat”. Jego obszerną definicję znajdujemy w wielotomowej „Encyklopedii katolickiej” wydawanej od 1973 roku przez Katolicki Uniwersytet Lubelski:

KATOLIKAT (gr. *Katholicos* całościowy, powszechny), regionalna jednostka organizacyjna Kościoła lokalnego na Wschodzie powstała na terenach schryścianizowanych poza granicami cesarstwa rzym. (Armenia, Gruzja, Persja), anal. do patriarchatu (w XX w. nazwę k. przyjął patriarchat etiopskiego Kościoła); najwyższą władzę w k. sprawuje katolikos.¹

Definicja zawiera ponadto streszczenie dziejów katolikatu Armenii, Gruzji, Persji i etiopskiego Kościoła prawosławnego. Obok ormiańskiego katolikatu w Eczmiadzynie, wymienia się w nim katolikaty w Aghtamar, w Sis i w Antelias.

Słowo „katolikat”, w odniesieniu do Kościoła ormiańskiego, występuje także w pierwszym tomie tej encyklopedii, gdzie znajdujemy „katolikat w Eczmiadzynie”, „katolikat Aghtamar” oraz w opisie Aghtamar, który „był siedzibą katolikatu”².

Definicję „katolikatu” zawiera dziewięciotomowa encyklopedia poświęcona religii wydana przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe w 2002 roku:

Katolikat [gr.], jednostka organizacyjna Kościoła na Wschodzie powstała na terenach schryścianizowanych, poza granicami cesarstwa rzym. (k. Armenii, prawosławny k. Gruzji, niezależny k. Persji, autonomiczny k. etiopskiego Kościoła prawosławnego); na czele stoi katolikos³.

Nazwa ta pojawia się w sąsiadującej definicji katolikosa, na końcu której zapisano:

[...] terytorium kośc. podległe władzy k. nosi nazwę katolikat [podkreślenie to i dalsze P.N.-O.]⁴.

Znaczące słowniki języka polskiego takie, jak S.B. Lindego (1855), pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego (1902), PWN pod red. Doroszewskiego (1961) oraz *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* wydawnictwa Kurpisz (1994-2005) i *Uniwersalny słownik języka polskiego* PWN (2003), nie zawierają hasła „katolikat” (ani „katolikosat”). Nie zawierają go również internetowe wersje: Wielkiego słownika języka polskiego oraz Słownika języka Polskiego PWN⁵. Z kolei w internetowej wersji Encyklopedii PWN następuje pewne rozdwojenie, „katolikat” pojawia się jedynie w definicji poświęconej

¹ Hasło: *Katolikat*, (w:) *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2000, s. 1222.

² Hasło: *Aghtamar*, (w:) *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1995, s. 176; Hasło: *Armenia*, tamże, s. 930, Hasło: *Azja*, tamże, s. 1210.

³ Hasło: *Katolikat*, (w:) *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 5, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 425.

⁴ Hasło: *Katolikos*, tamże.

⁵ Wielki słownik języka polskiego, <http://www.wsjp.pl/> (dostęp: 22.12.2018); Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/> (dostęp: 22.12.2018).

Kościołom lokalnym w południowych Indiach, zaś równocześnie odnośnie do Kościoła jakobickiego w Indiach oraz Kościoła w Gruzji używa się określenia „katolikosat” :

Tomasza świętego chrześcijanie,

grupa Kościołów lokalnych na Wybrzeżu Malabarskim (południowe Indie) wywodząca się od świętego Tomasza Apostoła.

[...] Grupa pierwotna, pielęgnująca najstarsze tradycje chrześcijan świętego Tomasza, uniezależniła się 1960 od syryjskiego patriarchatu Antiochii jako autokefaliczny katolikat pod nazwą Kościół Syryjsko-Malankarski w Indiach.[..]⁶

Kościół jakobicki

jeden z Kościołów przedchalcedońskich, określający się jako Syryjski Ortodoksyjny Patriarchat Antiochii i całego Wschodu.

[...] na Bliskim Wschodzie liczbę wyznawców szacuje się na 300 tysięcy; katolikosat Indii liczy 1 mln wiernych [..]⁷

Kościół gruziński,

Kościół w Gruzji należący do wspólnoty prawosławnej.

Początki chrześcijaństwa w Gruzji wiążą się z działalnością niewolnicy z Kapadocji, świętej Nino, która 330 nawróciła króla Miriana; w połowie IV w. chrześcijaństwo stało się religią państwową, za rządów króla Wachtanga I (446–499) ustanowiono katolikosat w Mcchecie, 468 autokefalię.[..]⁸

Określenia „katolikat” używa Bolesław Kumor, autor wielotomowej *Historii Kościoła*. W pierwszym tomie poświęca podrozdział katolikatom Persji i Armenii⁹. Również w *Historii chrześcijaństwa* wydanej przez Wydawnictwo Krupski i S-ka, w tłumaczeniu części autorstwa Jean-Pierre’a Mahe poświęconej Kościołowi armeńskiemu używa się określenia „katolikat”¹⁰.

Wersja „katolikosat” obecnie zdaje się występować głównie w publikacjach nienaukowych, choć można wskazać szereg tekstów naukowych, w których ją zastosowano. Wydaje się wręcz, że wersja „katolikosat” w kontekście Kościoła ormiańskiego, jest powszechniej używana niż „katolikat”. Co więcej, nieprawidłowa nazwa pojawia się w niektórych monumentalnych pracach takich, jak *Historia Armenii*, Mirosławy Zakrzewskiej-Dubasowej¹¹ oraz *Armenia Christiana* Krzysztofa Stopki¹². Warto podkreślić, że wersja ta nie jest nowa i można na nią natrafić w tekstach z drugiej połowy XX wieku.

Samo słowo „katolikosat” zdaje się być kalką angielskiego „catholicosate”, będącego popularną wersją słowa „catholicate”. W internetowym amerykańskim słowniku Merriam-Webster figuruje jednak jedynie „catholicate”:

⁶ Hasło: *Tomasza świętego chrześcijanie*, Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Tomasza-swietego-chrzescijanie;3987923.html> [stan na dzień: 22.12.2018]. Por. Hasło: *Katolikat*, Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/katolikat.html> (dostęp: 22.12.2018).

⁷ Hasło: *Kościół gruziński*, Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Kosciol-gruzinski;3908357.html> [stan na dzień: 22.12.2018].

⁸ Hasło: *Kościół gruziński*, Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Kosciol-gruzinski;3908357.html> (dostęp: 22.12.2018).

⁹ B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 1, *Chrześcijańska starożytność*, Wyd. KUL, Lublin 2001, s. 128-130.

¹⁰ J-P. Mahe, Kościół armeński w latach 611-1066, (w:) *Historia chrześcijaństwa*, t. 4., *Biskupi, mnisie i cesarze 610-1054*, Krupski i S-ka, Warszawa 1999.

¹¹ M. Zakrzewska-Dubasowa, *Historia Armenii*, wyd. II, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990, s. 287, 292.

¹² K. Stopka, *Historia Armenii. Unionistyczna polityka Konstantynopola i Rzymu a tożsamość chrześcijaństwa ormiańskiego (IV-XV w.)*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2002, s. 104.

catholicate nounca·thol·i·cate | \ kə-'thò-lə-, kāt,
-kət**Definition of catholicate**

: the jurisdiction of a catholicos

First Known Use of catholicate1850, in the meaning defined above¹³

Podobnie jest w słowniku internetowym Collinsa:

catholicate in British

(kə'θɒlɪkət)

noun

the legal power of the leader of an Armenian church¹⁴

Wydana w 2006 r. *Encyclopedia of World Religions* zawiera definicję katolikatu:

Catholicate

The territory under the jurisdiction of a catholicos. In some instances the jurisdiction may be autocephalous and extend to an entire country, as in the catholicate of Georgia, or a catholicate may depend on a primatial see, as in the Armenian Church.¹⁵

W wielotomowej encyklopedii wydawanej przez Catholic University of America, w odniesieniu do Kościoła ormiańskiego używa się słowa „catholicate”¹⁶. Podobnie jest w dwutomowej encyklopedii wschodniego chrześcijaństwa wydanej w 2010 r. przez wydawnictwo Wiley-Blackwell¹⁷.

Niemniej, nawet na oficjalnej stronie Stolicy Ormiańskiego Kościoła Apostolskiego stosowana jest wersja „catholicosate”, zamiast „catholicate”. Między innymi w takich przypadkach, jak adres instytucji „Catholicosate of All Armenians Mother See of Holy Etchmiadzin 1101 VAGHARSHAPAT REPUBLIC OF ARMENIA”, kontakt „To contact the Catholicosate:”¹⁸, opisie współczesności Kościoła narodowego¹⁹. To samo zjawisko obserwujemy na oficjalnej stronie Katolikatu Cylicji Ormiańskiego Kościoła, która wita nas jako Armenian Church Catholicosate of Cilicia Antelias - Lebanon²⁰.

Trudno w takiej sytuacji dziwić się, że wielu polskich autorów nieświadomie powiela błędną angielską lub polską wersję słowa „katolikát”. Zwłaszcza, że nierzadko po raz pierwszy stykają się z tematyką ormiańską lub też chrześcijaństwa wschodniego. Namawiam jednak czytelników do zwracania uwagi na stosowanie właściwej wersji, chociażby w celu ujednoczenia terminologii w obszarze badań ormiańskich.

¹³ Hasło: *catholicate*, Merriam-Webster - Dictionary, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/catholicate> (dostęp: 22.12.2018).

¹⁴ Hasło: *catholicate*, Collins – English Dictionary, <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/catholicate> (dostęp: 22.12.2018).

¹⁵ Hasło: *Catholicate*, (w:) *Encyclopedia of World Religions*, Foreign Media Books, 2006.

¹⁶ *New Catholic Encyclopedia*, t. 1., Catholic University of America, 2003, s. 702, 705; tamże t. 5, s. 19.

¹⁷ J.A.McGuckin, *Armenian Christianity*, (w:) *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, John Wiley & Sons, Wiley-Blackwell, s. 49-53.

¹⁸ Catholicos of All Armenians, The Armenian Church – Mother See of Holy Etchmiadzin, <https://www.armenianchurch.org/index.jsp?sid=1&id=16769&pid=1&lng=en> (dostęp: 22.12.2018).

¹⁹ The Armenian Church Toady, The Armenian Church – Mother See of Holy Etchmiadzin, <https://www.armenianchurch.org/index.jsp?sid=1&id=3&pid=1> (dostęp: 22.12.2018).

²⁰ Armenian Church Catholicosate of Cilicia Antelias – Lebanon, <http://www.armenianorthodoxchurch.org/en> (dostęp: 22.12.2018).

WYDARZENIA

W ARMENII

DEKRET O WCZEŚNIEJSZYCH WYBORACH

1 listopada prezydent Armen Sargsjan podpisał dekret o przedterminowych wyborach parlamentarnych, wyznaczonych na dzień 9 grudnia.

PREMIER Z WIZYTĄ W GÓRSKIM KARABACHU

1 listopada Nikol Paszinian przebywał z roboczą wizytą w Republice Górskiego Karabachu, gdzie spotkał się z jej prezydentem Bako Sahakianem.

WSPÓŁPRACA ARMENIA-LIBAN

2 listopada w Libanie ministrowie obrony Armenii i Libanu, Davit Tonojan i Yacoub Sarraf podpisali umowę o współpracy wojskowej między państwami.

PREMIER Z WIZYTĄ W GÓRSKIM KARABACHU

4 listopada Nikol Paszinian przebywał z wizytą w Republice Górskiego Karabachu, gdzie wraz z prezydentem republiki Bako Sahakianem i jej ministrem obrony Liową Manckanianem odwiedzili różne części wschodniej granicy republiki.

AMNESTIA DLA WIĘŹNIÓW

6 listopada weszła w życie ustawa o amnestii dla więźniów ogłoszona w związku z 2800. rocznicą powstania Erywania i 100. rocznicą utworzenia Pierwszej Republiki Armenii. Dotyczy ona ok. 6500 osób.

PREMIER Z WIZYTĄ W KAZACHSTANIE

8 listopada premier Nikol Paszinian udał się z roboczą wizytą do Astany, gdzie uczestniczył w posiedzeniu Wspólnej Rady Bezpieczeństwa Zbiorowego Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ).

PREMIER Z WIZYTĄ WE FRANCJI

10 listopada Nikol Paszinian wraz z małżonką Anną Hakobian przybył do Paryża z dwudniową wizytą, by wziąć udział w obchodach 100. rocznicy rozejmu kończącego I wojnę światową.

NOWY RADNY RADY STRASZYCH ERYWANIA

13 listopada Centralna Komisja Wyborcza opublikowała decyzję, zgodnie z którą Mikajel Tumanian zastąpił Arama Manukiana w Radzie Starszych Erewania.

WSPÓŁPRACA ARMENIA-IRAN

14 listopada w Teheranie prokuratorzy generalni, Armenii Artur Dawtian i Iranu Dżafar Montazeri, podpisali program współpracy na lata 2019/2020 między prokuraturami generalnymi obu krajów.

WIZYTA PREZYDENTA ARMENII WE WŁOSZACH

14 listopada prezydent Armen Sargsjan przybył z czterodniową roboczą wizytą do Włoch. Jej przedmiotem była kwestia pogłębienia współpracy między krajami.

PRZENIESIENIE SIEDZIBY PREZYDENTA

22 listopada parlament Armenii przyjął ustawę dotyczącą przeniesienia siedziby prezydenta republiki z powrotem do budynku przy alei Marszałka Bagramiana 26.

START KAMPANII WYBORCZEJ

26 listopada ruszyła kampania wyborcza wyborów do parlamentu Armenii.

ULICA RAFAŁA LEMKINA

27 listopada Rada Starszych Erywania zdecydowała o przemianowaniu jednej z ulic stolicy na ulicę Rafała Lemkina, polskiego prawnika, który wprowadził do prawa termin ludobójstwo.

PREZYDENT ARMENII W NIEMCZECH

W dniach 27-30 listopada prezydent Armen Sargsjan przebywał z wizytą w Niemczech, gdzie m.in. uczestniczył w Monachijskiej Konferencji Bezpieczeństwa oraz spotkał się z kanclerz Angelą Merkel i prezydentem Frankiem-Walterem Steinmeierem.

KONFERENCJA W 30. ROCZNICĘ TRZĘSIENIA ZIEMI

W dniach 4-7 grudnia w Armenii miała miejsce międzynarodowa konferencja poświęcona 30. rocznicy trzęsienia ziemi w północnej Armenii. Jej celem było połączenie wiedzy specjalistów w tej dziedzinie i omówienie nowych metod przewidywania tego rodzaju kataklizmów.

NOWY ORMIAŃSKI KONSULAT W SANKT PETERSBURGU

6 grudnia Nikol Paszinian uczestniczył w otwarciu nowego budynku Konsulatu Generalnego Armenii w Sankt Petersburgu w Rosji. Budynek został bezpłatnie przekazany konsulatu na okres 49 lat. Jego odnowienia dokonała lokalna społeczność ormiańska.

WYBORY PARLAMENTARNE

W niedzielę 9 grudnia odbyły się wcześniejsze wybory do Zgromadzenia Narodowego Republiki Armenii 7-mej kadencji. Uczestniczyło w nich 9 partii i dwa bloki wyborcze.

FORUM PRZECIW ZBRODNI LUDOBÓJSTWA

10 grudnia w Erywaniu odbyło się Trzecie Światowe Forum Przeciw Zbrodni Ludobójstwa. Jej organizatorem było Ministerstwo Spraw Zagranicznych Armenii przy wsparciu Biura ONZ ds. Zapobiegania Ludobójstwu i Odpowiedzialności za Ochronę i we współpracy z Międzynarodowym Stowarzyszeniem Badaczy Ludobójstwa (IAGS).

PREZYDENT Z WIZYTĄ W GRUZJI

16 grudnia w Tbilisi prezydent Armen Sargsjan, na czele oficjalnej delegacji, uczestniczył w ceremonii inauguracji nowo wybranej prezydent Gruzji Salome Zurbiszvili.

PROGRAM DLA NAUKOWCÓW

26 grudnia Fundacja Muzeum-Instytutu Ludobójstwa Ormian ogłosiła program stypendialny Raphael Lemkin Scholarship na rok 2019. Jest on dedykowany zagranicznym młodym naukowcom i doktorantom. Jego celem jest rozszerzenie badań nad ludobójstwem Ormian.

PREMIER Z WIZYTĄ W ROSJI

27 grudnia premier Nikol Paszinian udał się z roboczą wizytą do Moskwy. Jej celem było spotkanie z prezydentem Władimirem Putinem i omówienie kwestii wzajemnych relacji ekonomicznych, bezpieczeństwa i turystyki.

SPOTKANIE PREMIERA Z PREZYDENTEM ARCACHU (GÓRSKIEGO KARABACHU)

29 grudnia w Erywaniu doszło do spotkania premiera Nikola Pasziniana z prezydentem Republiki Arcachu, w celu podsumowania 2018 r. i omówienia wspólnych wyzwań na nadchodzący 2019 r.

W POLSCE

NOWY AMBASADOR

13 listopada prezydent Armenii Armen Sargsjan podpisał dekret o mianowaniu nowych ambasadorów w Polsce i Libanie. Dotychczasowego ambasadora w Polsce Edgara Ghazaryana zastąpił Samvel Mkrtchyan (Mykyrtczian).

„ORMIANIE W SŁUŻBIE RZECZYPOSPOLITEJ”

14 listopada w Centrum Edukacyjnym „Przystanek Historia” w Krakowie odbył się wernisaż wystawy „Ormianie w służbie Rzeczypospolitej”. Ekspozycja została zorganizowana przez Fundację Armenian Foundation.

DNI KULTURY ORMIAŃSKIEJ

W dniach 17-18 listopada w Gliwicach odbyły się XIII Dni Kultury Ormiańskiej. Ich organizatorem był Związek Ormian w Polsce im. Ks. Arcybiskupa Józefa Teodorowicza.

KONFERENCJA O ARCYBISKUPIE TEODOROWICZU

W dniach 2-3 grudnia na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa pt. „Arcybiskup Józef Teodorowicz (1864-1938). Duszpasterz i Mąż Stanu Polski Odrodzonej”.

NA ŚWIECIE

ORMIANIE WE WŁADZACH STANOWYCH

6 listopada mandat w wyborach do Izby Reprezentantów stanu Michigan uzyskała Mari Manoogian, ormiańskiego pochodzenia 26-letnia przedstawicielka Demokratów. Także z ramienia Demokratów do Izby Przedstawicieli stanu Maryland została wybrana Lorig Charkoudian, również ormiańskiego pochodzenia.

KONFERENCJA O PIERWSZEJ REPUBLICIE

15 listopada w Hyatt Grand Hotel w San Antonio w Teksasie odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa „Innovative Approaches to the History of the First Republic of Armenia, 1918-1920”. Organizatorami były Society for Armenian Studies i Calouste Gulbenkian Foundation.

11 MILIONÓW W TELETHONIE

22 listopada w Los Angeles odbył się 21. coroczny Telethon, będący światową zbiórką funduszy prowadzoną przez Ogólnoormiański Fundusz Hajastan. W tym roku za jej pośrednictwem zebrano 11.109.633 dolary amerykańskie. Celem zbiórki była przede wszystkim rozbudowa systemu nawadniania w Górskim Karabachu, a także rozwój energetyki słonecznej na jego obszarze.

KSIĄDZ ORMIAŃSKOKATOLICKI W SOCZI

W listopadzie, wraz z dekretem erekcyjnym ustanawiającym nową ormiańskokatolicką parafię w południowej Rosji pw. Świętego Krzyża w Soczi, został nominowany jej proboszcz, pochodzący z Polski ks. Rafał Krawczyk. Parafia obejmuje rosyjskie miejscowości usytuowane wzdłuż wybrzeża Morza Czarnego: Adler, Soczi, Lazarowsk, Tuapase, Galendżyk.

CHACZKAR W SYDNEY

18 grudnia przed katedrą Świętej Marii w Sydney w Australii został odsłonięty chaczkar, подарowany przez lokalną społeczność ormiańską arcybiskupowi i diecezji Kościoła katolickiego w Sydney w podziękowanie za msze świętą odprawioną w katedrze w 2015 r. upamiętniającą ludobójstwo Ormian w 1915 r.

PRZEGLĄD PUBLIKACJI

Stepan Lisicjan

Z przeszłości Armenii. Legendy, baśnie, opowieści (Wybór)

przekład z języka wschodnioormiańskiego, wstęp i przypisy A. Pisowicz, ilustracje Tiran Vardikyan, Fundacja Dziedzictwa i Kultury Ormian Polskich, Warszawa 2014, ss. 120

Stepan Lisicjan, uczonej etnograf, geograf, filolog, historyk, pedagog i pisarz, był autorem wielu popularnych w Armenii utworów przeznaczonych dla dzieci i młodzieży. W 1969 r. został opublikowany w Erywaniu wybór tekstów literackich Stepana Lisicjana *Cachkakagh* (Zbiór kwiatków). Książka ta zawierała opowiadania dla młodzieży, opowiadania dla dzieci oraz baśnie i legendy z dziejów ojczystych. Treść części legend została przez Lisicjana zaczerpnięta z *Historii Ormian*, klasycznego dzieła historiografii ormiańskiej, autorstwa Mojżesza z Chorenu (V w.n.e.) Podstawą przedstawianego tu polskiego wydania jest tylko część utworów opublikowanych w zbiorze *Cachkakagh*. Prezentowana książka powinna być lekturą obowiązkową dla każdego kto interesuje się Armenią – ułatwi ona czytelnikowi zrozumienie bogatej kultury tego kraju. Nieodzowną pomocą w zrozumieniu różnic między dziejami legendarnymi a historią Armenii są znajdujące się na końcu książki przypisy.

Spis treści:

Wstęp

Część I – Legendarne dzieje narodu ormiańskiego

Rozdział wstępny – Gusan

Rozdział I – Potop

Rozdział II – Hajk i Bel

Rozdział III – Aram

Rozdział IV – Szamiram i Ara Piękny

Rozdział V – Tigran Jerwandytia

Rozdział VI – Wahagn

Rozdział VII – Wagharszak

Rozdział VIII – Artasztes Zdobywca

Rozdział IX – Jerwand Arszakuni i Symbat Biuratian

Rozdział X – Artasztes Dobry i Artawazd

Część II – Baśnie

Cizmy Abu-Hasana

Królewicz i Lis

Część III – Opowieści z życia wielkich ludzi

Pierwszy nauczyciel języka ormiańskiego (o Mesropie Masztocu)

Wyjście na górę (o Chaczaturze Abowianie)

Po naukę (o Perczu Proszianie)

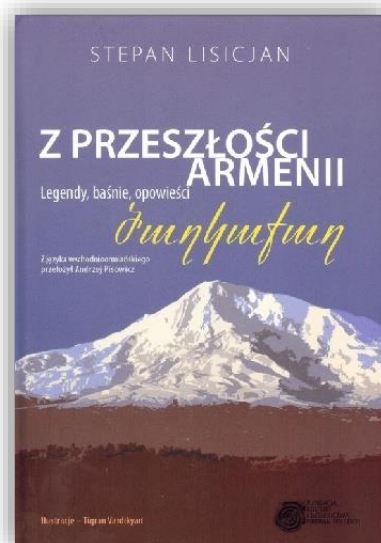
Muzyka Szopena

Mapa Armenii

Przypisy

Indeks wyrazów ormiańskich

Indeks ważniejszych postaci

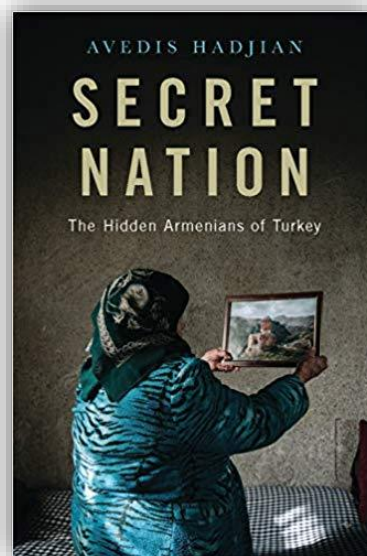
Avedis Hadjian

Secret Nation. The Hidden Armenians of Turkey

I.B. Tauris & Co. Ltd., London - New York 2018, ss. 592

Książka porusza bardzo ważny problem, tzw. ukrytych Ormian – potomków ocalałych po ludobójstwie z 1915 r., którzy decydując się na pozostanie na terenie Turcji zmuszeni byli ukryć swoją prawdziwą tożsamość, zmieniając religię, a niejednokrotnie i nazwisko. Uważa się, że zabójstwo Hrant'a Dinka przez młodego tureckiego nacjonalistę Oguna Samanta i spontaniczna reakcja 100 tysięcznego tłumu złożonego z przedstawicieli wszystkich narodowości i religii żyjących w Turcji, spowodowały odblokowanie się Ormian tureckich, którzy zaczęli powracać do swojej prawdziwej tożsamości. Proces ten przybiera na sile. Według raportu Komisji Europejskiej z 2012 r. dotyczącego Turcji wielu ukrytych Ormian zaczęło używać swoich oryginalnych nazwisk i powracać do religii. Sam termin „ukryci Ormianie” jest już znany od 1956 r.

Avedis Hadjian (Awedis Hadżian) zbierał materiały do książki podróżując po miastach i wsiach, które kiedyś zdominowane były przez osadnictwo ormiańskie – opisywał historię przeżycia przodków osób, które uniknęły śmierci oraz ich potomków, którzy pozostali na tej ziemi próbując znaleźć swoje miejsce w nowej rzeczywistości. Starał się pokazać, że wręcz niemożliwym było zachowanie przez Ormian własnej tożsamości narodowej w kraju, w którym doprowadzono do zaniku języka ormiańskiego i zniszczenia większości ormiańskich kościołów. Niezwykłym walorem tej książki jest to, że pokazuje ona co dzieje się we wnętrzu ludzi, którzy zmuszeni byli ukrywać swoją prawdziwą tożsamość, a którzy obecnie odkrywają ją na nowo, wraz z całym bogactwem dziedzictwa kultury ormiańskiej. *Secret Nation* jest niezbędną lekturą dla każdego, kto interesuje się skutkami ludobójstwa Ormian oraz problematyką badań nad pamięcią.

Spis treści:

Acknowledgments

A Note on Spellings and Names

Foreword

A note on the Bibliography

Sasun

Commagene

Dikranagerd

Daron

Garin

Sepastia

Kharpert

Van

Cilicia

The Black Sea and Hamshen

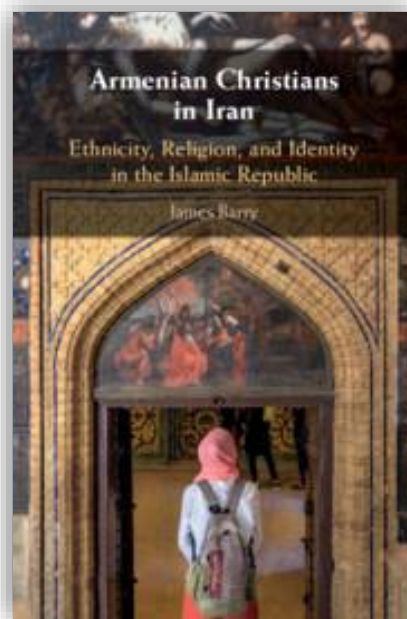

James Barry

Armenian Christians in Iran: Ethnicity, Religion, and Identity in the Islamic Republic

Cambridge University Press, Cambridge 2019, ss. 312

Książka przedstawia losy społeczności ormiańskiej, która stanowi najliczniejszą mniejszość chrześcijańską w Iranie. Jednak od czasu irańskiej rewolucji islamskiej w 1979 r. populacja Ormian zmniejszyła się tam o prawie 80%. Po rewolucji uznane mniejszości religijne – chrześcijanie, wśród których największą grupę stanowią Ormianie – pozornie zachowały swoje wcześniejsze prawa. W rzeczywistości ich egzystencja jest bardzo skomplikowana – mają konstytucyjną prawną ochronę, ale zarazem są traktowane jako obywatele drugiej kategorii. Autor starał się pokazać tę jakże skomplikowaną sytuację Ormian w Iranie na podstawie źródeł irańskich, ormiańskich, a także informacji zaczerpniętych z licznie przeprowadzonych wywiadów z przedstawicielami społeczności ormiańskiej. Osobny rozdział poświęcony został Ormianom żyjącym w Teheranie, który jest największym skupiskiem tej ludności w Iranie (działa tam 28 ormiańskich szkół). Autor w trakcie swoich rozważań stawia pytanie, czy Islamskiej Republice Iranu udało się zbudować spójną tożsamość, pozwalającą niemuzułmanom na poczucie przynależności do tego kraju. Analizując sytuację mniejszości ormiańskiej z jej licznymi problemami (np. szkolnictwo, małżeństwa mieszane itp.), autor zastanawia się czy zaostrożenie przez państwo konfliktów etnicznych, nie stanie się w przyszłości punktem wyjścia dla konfliktów społecznych w Iranie.

Spis treści:

List of Figures
Preface
Note on Transliteration
Introduction
Iranism, Islam, and Armenian-ness in Iran
Education and the Construction of Armenian Iran
Discrimination, Status, and Response Stereotyping and Identity
Performing Armenian-ness in Teheran
Identity and Emigration
Conclusion
Reference
Index

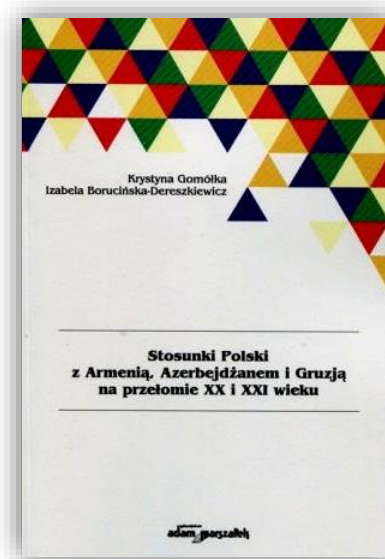
POLITOLOGIA

Izabela Borucińska-Dereszkiewicz, Krystyna Gomółka

Stosunki Polski z Armenią Azerbejdżanem i Gruzją na przełomie XX i XXI wieku

Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2015, ss. 409

Książka jest odpowiedzią na wzrost zainteresowania Kaukazem Południowym, co uwarunkowane jest strategicznym położeniem tego regionu na styku Europy i Azji. Omawia znaczenie politycznych, gospodarczych i kulturalnych stosunków Polski z trzema krajami Kaukazu Południowego, począwszy od nawiązania stosunków dyplomatycznych w 1992 r. aż po czasy obecne. Pokazuje jakie czynniki najsilniej determinowały stosunki Polski z tymi krajami oraz w jaki sposób ewaluowało ich miejsce w polityce zagranicznej Polski. Autorki wskazują, że w momencie podpisania przez Armenię, Azerbejdżan i Gruzję umów o partnerstwie i współpracy z Unią Europejską, znaczącej zmianie uległa polska polityka wobec tych krajów – która od tego momentu kształtowana jest za pośrednictwem unijnych i natowskich struktur. Warto też dodać, że niniejsza praca jest pierwszą monografią prezentującą relacje międzypaństwowe Polski z krajami Kaukazu Południowego.

Spis treści:

Rozdział I Determinanty stosunków Polski z Armenią, Azerbejdżanem i Gruzją

1. Położenie geograficzne i środowisko naturalne
2. Geopolityka
3. Wyznaczniki demograficzne i narodowościowe
4. Systemy polityczne
5. Uwarunkowania ekonomiczne
6. Czynniki kulturowe

Rozdział II Stosunki polityczne

1. Prawne regulacje stosunków ramowych w dziedzinie bezpieczeństwa
2. Od dyplomacji do współpracy
3. Miejsce Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji w głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski
4. Relacje w okresie Partnerstwa Wschodniego – wielowymiarowa platforma

Rozdział III Relacje gospodarcze

1. Bilateralne umowy gospodarcze
2. Handel i inwestycje
3. Współpraca rozwojowa i humanitarna

Rozdział IV Stosunki w dziedzinie kultury, oświaty i nauki

1. Dwustronne umowy w sferze kultury, oświaty i nauki
2. Współpraca instytucji i organizacji kultury
3. Kooperacja w edukacji i nauce

Zakończenie

Załączniki

Zespół redakcyjny:

Renata Król-Mazur - przewodnicząca

Krzysztof Fedorowicz

Grair Magakian

Paweł Nieczuja-Ostrowski

Projekt okładki:

Paweł Nieczuja-Ostrowski

Fotografia na okładce:

Paweł Nieczuja-Ostrowski

Biuletyn

Instytutu Badań Ormiańskich

Numer 5

(listopad - grudzień)

2018

© by Instytut Badań Ormiańskich, Gdańsk

ISSN 2545-2096

B I U L E T Y N
INSTYTUTU BADAŃ ORMIAŃSKICH

